

¡BOMBA!

De este lado de la Tierra,
que a nadie salga lo mula;
presten oídos a Lula:
nadie aquí quiere una guerra

K'UINTSIL

Edición de fin de semana, del viernes 8 al domingo 10 de diciembre de 2023

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 9 · NÚMERO 2131 · www.lajornadamaya.mx

K'AN SÍINIK,

JUNTÚUL CHAN XMEYAJ KU MÁAN U MUCH' CHE'

U sientífikoil k'aaba'e' *Camponotus sericeiventris* ku múuch' kajtalo'ó tu'ux suuk u k'áaxal cháak Centro yéetel Sudamérica, ba'ale' beyxan yaan ku yila'al tuláakal tu'ux ti' u Petenil Yucatán.

Ich káastelane' ku ya'alale' káarpintera tumen ku máal u mol u detritóosil che' ti'al u beetik u k'u' yéetel ti'al u tséentik ya'abach mejen ik'elo'ob maas jach táaj chan p'aayach tumen ku beetiko'ob u yantal kuuxum tséentik tuláakal síinik ku paklan yantalo'ob.

Jach k'a'anano'ob tumen ku cha'ako'ob u ch'a'ak u yíik' lu'um, yéetel tumen leti'ob jaantik u xiixel

che'ob ts'ook u tu'utal wa jóojoch chuun che'ob mina'an u le'ob.

K'an u boonilo'ob, ts'ooke' kex chúumuk pulgaadáa u chowakil, ba'ale' u ya'abil síinike', ku beetik u k'u'ob ti' kimen che'ob wa ti' ts'u'uts'uk che'ob kuxa'an. U kama'ache' jach mu'uk'antak ti'al u béeytal u níich'ik le che'obo', tumen ku jo'ojoliko'ob yéetel ku ja'ajatsko'ob ti'al ulíik'siko'ob janal yéetel ti'al u tséentik u mejenil.

Kéen u yu'ub sajb'eentsil yanike', ku chí'ibal, yéetel keen ts'ookoke' ku chí'ik u nak' le ba'ax ku jaantik', ti'al u láalik ácido fórmico ichil, ts'ooke' le je'elo' ku tóotik tu'ux yáax chí'ibanaja'an.

ANA RAMÍREZ
OOHEL BEMMA

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 41 YÉETEL 42